

„Очите и ушите” на Флота в Балканската война (1912 – 1913 г.)

Панайотов, Ат. Петрова, П. (съставители), Семафорно-наблюдателната служба на Флота през Балканската война (1912 – 1913 г.), ISBN 954 – 9484 – 28 – 1, ИК „Морски свят” ООД, Варна, 2012

Участието на Военноморския ни флот (по-точно на Флота на Негово Величество, както се нарича тогава) в Балканската война е тема, радваща се на вниманието на много наши изследователи.¹ И това е напълно логично и обяснимо не само заради популярността и характера на тази война за българския народ, но и от гледна точка на постигнатата по време на бойните действия първа българска морска победа. На 8/21 ноември 1912 г. отрядът торпедоносци, командван от капитан II ранг Димитър Добрев, смело атакува турския броненосен крайцер „Хамидие”, а торпедото, изстреляно от „Дръзки” с командир мичман I ранг Георги Купов пораждава противника и го извежда от строя. Тази победа отеква не само по фронтовете на войната, а и далече зад пределите на България. И днес победоносната атака е повод за гордост, а в българските Военноморски сили служи фрегатата „Дръзки” – трети пореден боен кораб с това име. Но нашите военни моряци, които са само 0,35 % от личния състав на Българската армия, постигат успехи и в много други направления, които също имат своята историческа стойност: бойното кръщение на бреговата ни артилерия, изграждането на минно-артилерийските позиции, воденето на първата (в нашия регион) война в ефира, подготовката за саможертвена торпедна атака срещу броненосеца „Тургут рейс” в Егейско море ... И за тези епизоди има писано не малко.²

Някак встрани от вниманието на летописците и на изследователите обаче остава дейността на едно новосъздадено, буквално в навечерието на войната, флотско формирование, което на практика става „очите и ушите” на този вид въоръжени сили в Балканската война. Повечето изследователи му отделят само по няколко изречения в своите публикации, без да му обръщат сериозно внимание, без да оценят неговото реално място във Флота.³ Има и допуснати неточности при уточняването на неговите задачи и подчиненост.⁴ Става въпрос за Семафорно-наблюдателната служба, за която началникът на Флота артилерийският инженер подполковник Руси Лудогоров обявява в заповедта си за мобилизация от 17 септември 1912 г. Както пише самият той в своите спомени по-късно, тази служба е предложена за организиране от Щаба на Флота много преди началото на Балканската война, но Министерството на войната не одобрява включването ѝ в щата за 1912 г.⁵ Затова още при първата появила се възможност подполковник Лудогоров възлага изпълнението на тази задача на офицер с боен опит и доказани умения във военноморското дело: същият този капитан II ранг Димитър Добрев, явил се в Щаба на Флота,

като призован от запаса, на 20 септември 1912 г. Само за една седмица той успява да направи подбор на кадрите за 11 семафорни поста (79 подофицери и матроси) и да напише първата инструкция за тяхната дейност.

Подпомогнат от своя високоерудирани помощник – лейтенант (дн. капитан-лейтенант) Богдан Ганчев – началник на Щаба на Флота, Лудогоров прави много точен избор не само като възлага на Добрев тази задача, но и като назначава за завеждащ новата служба мичман I ранг (дн. старши лейтенант) Никола Тодоров (само две седмици по-късно той е произведен в лейтенант). Тодоров заема длъжността на 27 септември 1912 г. (тогава се завръща от обучението си в Русия, а иначе назначението му е от 17 септември с.г.) и още на другата сутрин повежда своите подчинени към определените места за семафорните постове. Ръководи службата до края на войната и по-късно заслужено е отличен, заедно с други изяви се моряци от службата.

В наше време е трудно да преценим как цялата организация на тази служба е ставала буквално „в движение”, как обучението на кадрите се е провеждало в хода на бойните действия, как се е постигала съгласуваността във взаимодействията на моряците от семафорните постове с другите военни, мобилизационни и граждански структури по крайбрежието. Затова най-добрият източник на информация в такъв случай си остават запазените архивни документи.

Обнародването на архивни документи по тема от военноморската ни история вече не е новост. През 2006 г. на бял свят се появи „Дневник на Дунавската част при Българския военноморски флот (август – декември 1916 г.) – дело на проф. дин Велико Лечев.⁶ В тази книга има публикувани не само текстове на документи, но и няколко факсимилета. Екипът, който започна работа по настоящия сборник, реши, че трябва да даде предимство на факсимилетата от документите, като по-голямата част от тях се „дешифрират”, за да станат по-достъпни и по-разбираеми за читателя. И обнародването на факсимилета от архивни документи отдавна не е новост във военната ни историография. Така например през 2001 г. се появи изданието „50 години Централен военен архив Велико Търново. Юбилейна книга”, която пък бе съставена изцяло само от факсимилета на документи.⁷ Така идеята за съчетаването на двата варианта дойде от само себе си.

Всички обнародвани в този сборник документи са от фондове на Държавния военноисторически архив – Велико Търново. Повечето от тях се публикуват за първи път. Те дават реална представа не само за мащаба на дейността и характера на задачите, изпълнявани от Семафорно-наблюдателната служба. Документите ни представят духа на онова време, което много добре личи например от разпореждането на завеждащия Семафорните постове лейтенант Тодоров до старшината на Семафорния пост в Месемврия (Несебър) младши подофицер Димов относно

засилването на бдителността за действията на неприятеля (31 януари 1913 г.):

„На някои места около Мидия неприятелят се е опитвал да произведе десант нощно време, но са бивали отблъсквани с много по-малки сили, понеже навреме са били откривани. Бъдете особено бдителни нощем и при всяко опитване на неприятеля действайте енергично за отблъскването му преди лодките да достигнат брега. Помнете, че от почването на войната до днес турски войник още не е стъпвал на българска земя, направете всичко да го не допуснете и Вий. Предайте съдържанието на телеграмата на Емине и предупредете за същото и пограничните постове”.

За изследователите и за военните моряци – наследници на Семафорно-наблюдателната служба в наши дни, интерес ще представляват стилът на различните командни звена, начинът, по който реагират в извънредни обстоятелства, подходът им към подчинените. Документите съхраняват и ни показват вижданията, плановете и практическите действия на ръководството на Флота за по-нататъшното развитие на тази служба и на река Дунав – една все още напълно неразработена тема от нашата военноморска история. В лаконичните донесения има достатъчно примери за достойно изпълнен воински дълг в тежките условия на войната, когато не достигат специализирани технически средства и въоръжение, но има готовност за незабавно действие при отстояване на неприкосновеността на българските територии.

С обнародваните документи темата за Семафорно-наблюдателната служба на Флота през Балканската война (1912 – 1913 г.) съвсем не е изчерпена. Следващата стъпка в това отношение би могла да бъде издирването и обнародването на документите, които дават представа за *„важна дейност на българските моряци по крайбрежието на Мраморно и Бяло море”*, която е *„организирането и осъществяването на семафорно-наблюдателна служба, която да следи крайбрежната зона и чрез която при поява на противникови кораби и на други плавателни средства незабавно да се донася на армейското командване”*. Тази служба се изгражда и действа *„по специална инструкция, разработена от завеждащия морската минна отбрана на Мраморно и на Бяло море капитан-лейтенант Е. Винаров”*.⁸

Настоящият сборник с документи се появи по инициатива на командира на военноморското формирование 32300 – Варна, наследник на Семафорно-наблюдателната служба на Флота, капитан II ранг Йордан Стефанов. Той пое цялото логистично осигуряване на този проект – от подбора на документите до отпечатването на книгата. Негови подчинени се включиха доброволно в различни етапи от подготовката на изданието. Така се поставя началото на един по-мощен проект - издаването на историята на формирането, първите страници от която са написани по време на Балканската война. В тази насока се работи отдавна и постоянно. Най-

активен и всеотдаен е капитан II ранг от резерва Стоян Хр. Стефанов, който през периода 1993 - 2006 г. командва един от радиотехническите постове за наблюдение и свързка на ВМС. Издирени са много сведения, списъци на командния състав, промяна в дислокациите на подразделенията, етапите в подмяна на съществуващите въоръжения и технически средства, реорганизациите в командно-административните структури.

И ако ми е позволено да направя перифраза на една известна максима, бих казал накрая, че във военно формирование, в което познават и уважават своята история, военнослужещите могат много по-уверено да гледат в своето бъдеще, могат със самочувствие да носят службата и да знаят, че един ден и те, със своите дела, ще станат част от тази история.

Капитан II ранг от резерва
Атанас Панайотов,
доктор по история

¹ Действията в Черно море. Отбраната на българските брегове. Преминаването на българския Черноморски флот към активни действия. Във: Войната между България и Турция 1912 – 1913. Т. 4, С., 1932, с. 472 – 485; **Антонов, Г.** Участието на Българския военен флот в Балканската война (1912 – 1913 г.). във: Военноисторически сборник (ВИС), кн. 2, С., 1983, с. 62 – 72; **Антонов, Г.** Отново по въпроса за състоянието на Военния флот и за участието му в Балканската война 1912 – 1913 година. Във: ВИС, кн. 1, С., 1985, с. 100 – 113; **Добрев, Д.** По случай 25-годишнината от атаката срещу „Хамидие”. В: сп. Морски сговор, кн. 9, Варна, 1937, с. 170 – 175; **Купов, Г.** Торпилирането на крайцера „Хамидие”, С., 1957; **Павлов, Вл.** Участие на Военноморския флот в Балканските войни 1912 – 1913 г. в: Развитие на Българския военноморски флот 1897 – 1913, С., Държавно военно издателство, 1970, с. 114 – 218; **Петрова, Ев.** Два неизвестни документа за торпилирането на крайцера „Хамидие” през Балканската война 1912 – 1913 година. Във: ВИС, кн. 2, С., 1988, с. 108 – 116; **Попов, В.** Атаката на „Хамидие” (8.XI.1912 г.). във: Военен журнал, кн. 6, С., 1931, с. 121 – 130 и др.

² **Велев, П.** Някои моменти от миналото на бреговата артилерия по Черноморието до Първата световна война. Във: ВИС, кн. 1, С., 1967, с. 84 – 90; **Игнатов, В.** Първата война в ефира. В: сп. Морски сговор, кн. 9, Варна, 1939, с. 168 – 169; **Панайотов, Ат.** Флотът, Радио Варна и първата война в ефира. Във: ВИС, кн. 3, С., 2004, с. 14 – 20

³ Изключение донякъде прави Дарин Канавров, който отделя на тази тема две страници в своя монография. Вж.: **Канавров, Д.** Морският бой при Балчик – декември 1916 г., С., Военно издателство, 2009, с. 202 - 203

⁴ Вж. напр. **Русева, М.** Героизмът на българските моряци през Балканската война (1912 – 1913 г.) и Първата световна война (1915 – 1918 г.). в: Годишник на Военноморския музей – Варна, т. IV – V, Варна, 2005, с. 82 – 97. На с. 84 авторът посочва, че: „... семафорна станция с командир мичман I ранг Н. Тодоров, има за цел да наблюдава и поддържа в изправност мините” – нещо, което не кореспондира с историческата действителност. В цитираната монография на **Д. Канавров**, на с. 202 е посочено, че

„Семафорната служба ... е подчинена непосредствено на Щаба на Флота”. А тя е в състава на Неподвижната отбрана. В цитираните статии на **Г. Антонов** се приписва излишната заслуга на капитан II ранг Добрев, че е инициатор за създаването на Семафорно-наблюдателната служба, а тя е заложена в Мобилизационния план на Флота много преди неговото призоваване от запаса.

⁵ **Лудогоров, Р.** Спомени за дейността на Флота и гарнизона на Варненския укрепен пункт през войната 1912 – 1913 г. във: ВИС, кн. 5-6, С., 1927, с. 5 – 57. За Семафорно-наблюдателната служба вж.: с. 10, 13, 14, 51

⁶ **Лечев, В.** (предговор, съставителство и научна редакция) „Дневник на Дунавската част при Българския военноморски флот (август – декември 1916 г.), Велико Търново, 2006, изд. АСТАРТА

⁷ **Димова, В. Калчева, М. Луков, Г. Радев, Св.** (съставители), 50 години Централен военен архив Велико Търново. Юбилейна книга, Велико Търново, 2001, изд. „Славена” - Варна

⁸ **Антонов, Г.** Отново по въпроса за състоянието на Военния флот и за участието му в Балканската война..., с. 112